

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING DARSGA NISBATAN
MAS’ULIYATLI MUNOSABATINI RIVOJLANTIRISHGA YO‘NALTIRILGAN
PEDAGOGIK MEKANIZMNING SAMARADORLIGI**

**EFFECTIVENESS OF THE PEDAGOGICAL MECHANISM AIMED AT
DEVELOPING PRIMARY STUDENTS' RESPONSIBLE ATTITUDE TOWARDS
THE LESSON**

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА,
НАПРАВЛЕННОГО НА ФОРМИРОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОГО
ОТНОШЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ К УРОКУ**

Ibragimova Shaxlolxon Oyturaxonovna

*Farg‘ona davlat universiteti Peagogika- psixologiya fakulteti “ Pedagogika “
kafedrasida katta o‘qituvchisi (Phd)*

shaxloxonibragimova.@gmail.com +998 91 119 11 14

Annotatsiya: Maqolada o‘quvchilarning darsga nisbatan ma’suliyatli munosabatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik mexanizmning samaradorligi sinflarda ta’limning og‘zaki, ko‘rgazmali va amaliy metodlaridan foydalanish va ularning bir-biridan farqlari va umumiy tomonlari tahlil qilingan. O‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatlarining barcha yo‘nalishlarini yoritishga xizmat qiladi, ular o‘rtasida ko‘p sonli aloqa hamda bog‘lanishlarni yuzaga keltiradi.

Kalit so‘zlar: metod, pedagogika, mexanizm, rivojlantirish, sinf, samaradorlik, o‘quvchi, boshlang‘ich sinf, konsepsiya, sinergetik, jarayon, dars, sifat, yondashuv.

Abstract: The article analyzes the effectiveness of the pedagogical mechanism aimed at developing students' responsible attitude to the lesson, the use of oral, demonstration and practical methods of teaching in the classroom, and their differences and common aspects. It serves to illuminate all areas of teacher and student activities, reveals numerous connections and connections between them.

Keywords: method, pedagogy, mechanism, development, class, effectiveness, student, primary school, concept, synergetic, process, lesson, quality, approach.

Аннотация: В статье анализируется эффективность педагогического механизма, направленного на формирование ответственного отношения учащихся к уроку, применение на уроке устных, демонстрационных и практических методов обучения, их различия и общие черты. Анализируются все сферы деятельности учителя и учащихся, раскрываются многочисленные связи и взаимосвязи между ними.

Ключевые слова: *метод, педагогика, механизм, развитие, класс, эффективность, ученик, начальная школа, концепция, синергетический, процесс, урок, качество, подход.*

Jahon hamjamiyati bilan integratsiyalashuv jarayoni kechayotgan hozirgi vaqtda rivojlanishning asosiy omillari sifatida sinergetik yondashuv asosida jamiyat a’zolarining shaxslararo munosabatlari darajasi e’tirof etilmoqda. Bu, o’z navbatida, xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning aksariyat mamlakatlari tomonidan 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta’lim konsepsiyasida “boshlang’ich ta’lim o’quv jarayoni sifatini baholashda o’quvchilarning darsga nisbatan mas’uliyatli munosabatini hisobga olish”[1] yo’nalishlari sifatida o’z aksini topgan

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabatini pedagogik qo’llab-quvvatlashni alohida yo’nalish sifatida ajratish va pedagogik faoliyat tamoyili sifatida e’tirof etish bir qator muammolarga yangicha yondashishni taqozo qiladi. Jumladan, darsga nisbatan mas’uliyatli munosabati sust rivojlanayotgan boshlang’ich sinf o’quvchilariga alohida ko’maklashish, ularning ota-onalariga psixologik-pedagogik maslahatlar berish, o’quvchida mas’uliyatlilikni rivojlanishiga yordamlashish kabilar. Bunday yangicha pedagogik nuqtai nazar pedagoglarning mavjud yondashuvlarini o’zgartirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Ular boshlang’ich sinf o’quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabatini rivojlantirish zarurligini tushunib yeta boshlaydilar.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabatini rivojlantirish metodikasi umumiy o’rta ta’lim maktablarida qo’llaniladigan metodlardan qisman farqlanadi. Unda ta’limning og’zaki, ko’rgazmali va amaliy metodlaridan foydalanish ustuvorlik qiladi.

Metod biror masalani hal etish, maqsadga erishish yo’li sifatida olam va odam sirlarini, tabiat va jamiyat hodisalarini bilish usulidir. Umumiy ma’noda bu tushuncha muayyan maqsadga erishish faoliyatini ma’lum tarzda tartibga solish yo’li sifatida talqin etiladi. O’qitish jarayonining qaysi bosqichida bo’lishidan qat’iy nazar, qo’llaniladigan metodlar ta’lim metodlari deb yuritiladi.

Ma’lumki, ta’lim metodlari – o’quv jarayonining murakkab tarkibiy komponenti bo’lib, o’qituvchi va o’quvchi faoliyatlarining barcha yo’nalishlarini yoritishga xizmat qiladi, ular o’rtasida ko’p sonli aloqa hamda bog’lanishlarni yuzaga keltiradi. «Ta’lim metodi – belgilangan maqsadga erishishni ta’minlovchi, algoritmlashtirilgan, muayyan mazmunga ega harakatlar tizimidir», deydi P.I.Podlasıy [2].

Bugungi kunda boshlang’ich ta’lim amaliyotida o’qitishning quyidagi turlaridan keng foydalaniladi:

ko’rgazmali metodlar – kuzatish, ko’rsatmali tasvirlar (rasmlar, diafilmlar, slaydlar, kompyuter dasturlari)ni namoyish etish, namuna ko’rsatish kabi metodlarni qamrab oladi;

og’zaki metodlar sirasiga quyidagilar kiradi: hikoya, suhbat, badiiy adabiyot o’qish, savollar bilan murojaat qilish, ko’rsatma berish va tushuntirish;

amaliy metodlar safidan – mashq, tajriba, modellashtirish kabi metodlar o’rin oladi.

Har bir metod ma’lum ta’limiy vazifani muvaffaqiyatli hal etishi, qolganlari esa ayni holat uchun birmuncha samarasiz bo’lishi ham mumkin. Universal ta’lim metodlari mavjud bo’lmagani bois darslarda turli ta’lim metodlaridan, pedagogik texnologiyalardan yoki ularning majmuasidan foydalanish mumkin bo’ladi.

Ta’lim metodlarini tanlash quyidagi mezonlar asosida amalga oshiriladi:

didaktik maqsadga ko’ra;

ta’lim mazmuniga ko’ra;

o’quvchilarning ko’nikmalarni egallash va rivojlanish darajasiga ko’ra;

o’qituvchining tajribasi va kasbiy tayyorgarlik darajasiga ko’ra [3].

Tadqiqotimiz doirasida pedagogik kengashlar, qator ma’ruzalar, nazariy va amaliy seminarlar, shuningdek, o’qituvchilarning o’z innovatsion faoliyati orqali boshlang’ich sinf o’quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabatini rivojlantirish muammosi bo’yicha pedagog xodimlar bilan bir qator amaliy ishlar amalga oshirildi. O’tkazilgan tadbirlarda o’qituvchilar va ota-onalar mas’uliyatni shakllantirish uchun turli metod va faoliyat turlaridan foydalanish shart-sharoitlari va imkoniyatlarini qiziqish bilan muhokama qildilar, shuningdek, noan’anaviy ta’lim va tarbiyani tashkil etish bo’yicha o’z variantlarini faol taklif etdilar, amaliy tajriba almashdilar.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabati rivojlantirish mexanizmining amalga oshirish bosqichlarini ko’rib chiqamiz.

I bosqich: Namoyish etish va motivatsiyani shakllantirish.

Bu bosqichda biz badiiy adabiyot, namoyishlar, kuzatishlar asosida axloq normalari, xulq-atvor, o’yin qoidalari bilan tanishish bo’yicha didaktik ko’rsatmalar asosida darslarda foydalandik.

O’yin qoidalari yordamida turli xil vazifalarni hal qilish mumkin:

- o’quvchilarning o’zlari va boshqa odamlar haqida bilish qobiliyatlarini rivojlantirish: («Sehrli mikrofon», «Palmalar», «O’zingizni nomlang», «Sehrli stul», «Do’stingizga sovg’a» va boshqalar);

- hissiy ongini rivojlantirish;

- o’quvchilarning og’zaki bo’lmagan aloqa vositalarini o’zlashtirishi: «kimligimni taxmin qiling», «hayvonot bog’i», «haykaltarosh», «qaerda edik sizga aytmaymiz, nima qilganimizni ko’rsatamiz» va boshqalar;

- o’quvchilarning og’zaki muloqot vositalarini o’zlashtirish «gul berish», «jim turish», «katta suhbat» kabi o’yin intonatsiyalari;

- «telefonda gaplashish», «qanday bo’lishimiz kerak», «siz bilan qanday gaplashish kerak» va boshqa turli ijtimoiy vaziyatlarda nutqdan foydalanish qoidalari o’zlashtirishga qaratilgan.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang’ich sinf o’quvchilarining darsga nisbatan axloqiy sifati sifatida mas’uliyatli munosabatini rivojlantirish uchun suhbatdan foydalanildi. O’quvchilar bilan suhbatlashish orqali o’qituvchilar ularni fikrlash va gapirishga undaydi. Ularga ikki-uchta savol berib, ularning javoblari tinglanadi. Bu esa o’qituvchilarga

o‘quvchilarning nima deb o‘ylashlari, shaxsiy tajribadan nimalarni bilishlari haqidagi ma’lumotga ega bo‘lish imkonini beradi.

Ertak, hikoya qahramonlari misolida o‘quvchilarning mehribonlik, kamtarlik, jasorat, mustaqillik qobiliyati, mas’uliyatning integrativ xususiyatini tashkil etuvchi boshqa fazilatlar, ularni salbiy xislatlarga nisbatan ko‘rsatish: shafqatsizlik, yovuzlik, qo‘rqoqlik, dangasalik kabi fazilatlar haqidagi fikrlarini mustahkamlaydi.

O‘qituvchi yordamida o‘quvchilar o‘z tengdoshlarining, kattalarning harakatlarini odilona baholashga o‘rganadilar, nima mumkin va nima mumkin emas, nima yaxshi va nima yomon ekanligini anglashga o‘rganadilar.

Suhbatlarning namunaviy mavzulari: «o‘zingizni mas’uliyatli deb hisoblaysizmi», «mas’uliyat nima», «yaxshi amallaringiz», «ota-onangizni nima bilan xursand qila olasiz» va hokazo.

II bosqich: mas’uliyatli xatti-harakat amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Bu bosqichdagi ishlarning asosiy yo‘nalishlari o‘quvchi uchun keyingi tahlil qilinadigan muammoli vaziyatlar, shuningdek, syujetli-didaktik o‘yinlar majmui, pedagogik texnologiya usullaridan foydalaniladi.

Axloqiy tarbiyaning shakllaridan biri, axloqiy sifatlarni shakllantirish, xususan, mas’uliyatli munosabatni namoyon qilishga oid muammoli vaziyatlarni tashkil etishdir.

Har qanday muammoli vaziyatni ijodiy vazifa (echilmagan ziddiyatga asoslangan vazifa) deb qarash mumkin. Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabatini rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lgan muammoli vaziyatlardir.

Muammoli vaziyatlar o‘qituvchi tomonidan turli faoliyat turlari: ta’lim, o‘yin, mehnat va faoliyat bo‘yicha maxsus yuzaga kelishi va yaratilishi mumkin.

Pedagogik adabiyotlarda muammoli vaziyatlarning karta fayllari mavjud, lekin ular har doim ham mavjud emas. Bundan tashqari, u tayyor hikoya muammoni ko‘rish va biror vazifa yaratish uchun tayyor fayl emas. Shuning uchun pedagogik texnologiyani amalga oshirish maqsadlaridan biri o‘qituvchi vazifalarini shakllantirish imkoniyatini o‘rganish, muammoli vaziyatlarni qurish va hal qilishda muammolarni aniqlash, ijodiy vazifani shakllantiruvchi ma’lum algoritmnini qo‘llash imkoniyatini o‘rganishdan iborat. Va, nihoyat, olingan natijalarni ko‘rsatadigan muammoli vaziyatlar faylini yaratish.

Muammoli vaziyatlarni yaratish va vazifalarni shakllantirish algoritmlari dastlabki maqsadlari bilan farqlanadi.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabatini rivojlantirish uchun «tugallanmagan hikoyalar» vazifasidan foydalaniladi. O‘quvchilarga ikki guruh hikoyalar taklif etiladi.

Birinchi guruh hikoyalar o‘z e’tiborini boshqa odamning his-tuyg‘ulariga qaratadi. O‘quvchilardan asosiy xarakterdagi tajribalarni tasvirlash va undan keyingi harakatlarini oldindan aytib berish orqali hikoyani yakunlash talab qilinadi.

Ikkinchi guruh hikoyalar provokatsion bo‘lib, o‘quvchini o‘z tanloviga chorlaydi. Hikoyalarning qahramonlari tengdoshlari, ham yaqin, ham befarq, o‘quvchi tomonidan tan

olinmagan. O‘qituvchining o‘zi bunday hikoyalarni tengdosh o‘quvchilar hayotidagi vaziyatlardan foydalanib yaratadi.

Misol uchun, ikki o‘quvchi javondan bir qutini oldilar, Dilshod shoshdi natijada, quti polga tushdi va polga sochilib ketdi, Farxod esa aksincha, asta-sekin va diqqat bilan bajardi. Dilshod darhol xitob qildi: «hammasiga Farxod aybdor! Agar men o‘zim bajarganimda buni qila olar edim, shuning uchun men yig‘ishtirmayman. - Farxod esa hech narsa demay yig‘ishtira boshladi... Hikoyani tugating. Siz nima qilgan bo‘lardingiz? Dilshod haqmi? Farxod nima qilish kerak edi?...

O‘quvchilarga hikoyani davom ettirish taklif etiladi. O‘quvchilar hikoyalari vaziyatni o‘zgartirishga bo‘lgan shaxsiy qiziqish darajasi, empatiya xarakteri, ularni hal qilishda axloqiy qadriyatlarga yo‘naltirilganligi va ularning harakatlari uchun javobgarlikni ko‘rsatish qobiliyatiga ko‘ra tahlil qilinadi.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirish jarayoni quyidan yuqoriga o‘zgarib, murakkab xususiyat kasb eta borishi mumkin. Ushbu jarayonda ayrim metodlardan ko‘proq foydalanilsa, ba‘zilarini qo‘llashga bo‘lgan ehtiyoj kamayadi. Ta‘lim metodlaridan foydalanish ko‘lami, holati o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi va mahorati darajasiga bog‘liq holda o‘zgarib turadi.

Tajriba guruhida olib borilgan amaliy ishlarda sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirish maqsadida bugungi kunda uzluksiz ta‘lim tizimida keng qo‘llanilayotgan TRIZ texnologiyasini qo‘llash kutilgan samarani berdi.

Ushbu texnologiya nazariyasini dastlab Genrix Altshuller texnik va muhandislik muammolarini hal etish uchun ishlab chiqqan. Ammo vaqt o‘tib, uning asosiy tamoyillari ta‘lim tizimida qo‘llanilib, samarali natijalarga erishilgani bois ommalashib bormoqda.

TRIZ texnologiyasi - bu muammo yoki vaziyatning eng yaxshi yechimini topishda o‘quvchiga amaliy yordam bo‘ladi.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirishda TRIZdan umumiy foydalanishning qisqacha tavsifi quyidagicha ifodalanishi mumkin:

1. Muammoni malakali shakllantirish, muammoni aniqlash (jumboqlarni yechish, tayanch iboralarni tushunish, o‘quvchilarning vazifalarini aniqlash).
2. Qarama-qarshiliklarni aniqlash (yaxshi-yomon, to‘g‘ri-xato).
3. Resurslar ta‘rifi (o‘quvchilar ob‘ektning nima qilishini, qanday amallarni bajarishini aniqlaydilar).
4. Kutilgan optimal natijalar (umidlar haqiqiy sharoitlarga asoslanadi).
5. Turli yechimlarni simulyatsiya qilish, qarama-qarshiliklarni hal qilish (mashqlar, rolli o‘yinlar, jumboqlar va boshqalar).
6. Kutilmagan, kreativ va jasur yechimlar.
7. Yechimni tahlil qilish (o‘quvchining refleksiv faoliyati), uni takomillashtirish mumkinmi?

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining aqli stereotiplardan nisbatan xoli bo‘lib, u haqiqatan ham faol va o‘rganilayotgan bilimlarga ochiqdir. Dunyoning nostandart in‘ikoslari o‘quvchilarga jo‘shqinlik va poklik, hayratlanarli ixtiro, ajablanish qobiliyati va pedagoglar hamda ota-onalar ba‘zan ko‘ra olmaydigan jiddiy narsalarni ko‘rish imkonini beradi.

Boshlang‘ich ta‘limdagi zamonaviy tendensiyalardan biri – o‘quvchilarning yaratuvchilik salohiyatini ochishga qaratilgan innovatsion pedagogik texnologiyalarni unumli qo‘llagan holda o‘quvchilarni maktab ta‘limiga muvaffaqiyatli moslashtirishdir. TRIZ texnologiyasi innovatsion o‘qitish metodlarining samarali (ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasi) shartidir. Bu boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirishda, mustaqil fikrlash va fikrini erkin bayon etishda, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etishga o‘rgatishda juda muhimdir.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirishda TRIZ texnologiyasini qo‘llashdan strategik maqsad o‘quvchining turli muammoli vaziyatlarni hal etishda ixtirochilik qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishdir. Ushbu texnologiyani qo‘llash o‘quvchilarda:

- dunyoning to‘liq tasvirini yaratish;
- muammolar yechimini topishda izlanuvchanlik faoliyatiga qiziqish ortishi;
- muammoning g‘ayritabiiy yechimlarini ishlab chiqish istagi;
- so‘z, xotira, ijodiy xayolotni rivojlantirish kabi mas‘uliyat xulq-atvorini rivojlantirish imkoniyati paydo bo‘ladi.

TRIZ va odatda qabul qilingan an‘anaviy ta‘lim usullari o‘rtasidagi asosiy farq, o‘qituvchilar tomonidan tavsiya etilgan algoritmnining avtomatik va o‘ylamay takrorlanmasligini emas, balki savollarga javob topishning o‘ziga xosligini qidirib topishdir.

TRIZ texnologiyasi o‘quvchilarda analitik va tizimli fikrlashni rivojlantirish uchun samarali vosita bo‘lishi mumkin, uning elementlaridan foydalanishning afzalliklari:

- ta‘limiy o‘yin faoliyati davomida qo‘llaniladigan universal vosita;
- har bir o‘quvchining o‘ziga xosligini ochib berishga imkon beradi;
- original g‘oyalarni o‘zaro almashishni rag‘batlantiradi;
- maqsadga erishishdagi muvaffaqiyat zavqini his etishga yordam beradi;
- ijodiy faol mustaqil fikrlashni rag‘batlantiradi;
- o‘quvchilar tasavvuri o‘yin faoliyati, amaliy va badiiy faoliyatda rivojlanadi;
- noan‘anaviy yechim taklif qiladigan, qiyin vaziyatdan chiqish yo‘lini topadigan, boshqalarga muammoni boshqa tarafini ko‘rishga yordam beradigan shaxsni shakllantirishga yordam beradi.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirish bo‘yicha dars mashg‘ulotlarini o‘tkazishdagi asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

- jamiyatdagi mavjud normalarning mazmuni va ijtimoiy ahamiyati haqidagi g‘oyalarni shakllantirish;
- shaxsiy munosabatlarni rivojlantirish;

- odamlarning hatti-harakatlari va o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, mas’uliyatni va o‘z-o‘ziga baholashni shakllantirish.

III bosqich: o‘z faoliyatida mas’uliyatli xatti-harakatlarning to‘plangan tajribasidan ongli ravishda foydalanish.

Bu bosqichni amalga oshirish quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borildi: maktabda o‘quvchilarni o‘rab turgan predmetli muhit bilan ta’minlash, o‘quv topshiriqlari va vazifalaridan foydalanish, mas’uliyatli munosabatni ifodalashga yo‘naltirilgan o‘quv vaziyatlari majmui.

Bu yo‘nalishdagi vazifalar o‘quvchilarni mas’uliyatni amalga oshirishga o‘rgatishni o‘z ichiga oladi. Asosiy vazifalari:

- o‘quvchilarning rejalashtirish va ularni tashkil etish ko‘nikmalarini rivojlantirish faoliyati;

- ikki muqobil harakatlar o‘rtasida tanlov qilish va o‘z qarori natijasi uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga qobiliyatini rivojlantirish;

- o‘z-o‘zini hurmat qilish va o‘z-o‘zini nazorat qilishni rivojlantirish.

Quyida o‘qituvchilarga sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabati rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonni tashkil etish bo‘yicha tavsiyalarni bermoqchimiz:

- ☐ muzyoralar, aqliy hujum, iborani davom ettirish;
- ☐ tasvirlar, rasmlar, matnga tegishli bo‘lgan ob‘ektlardan foydalanish;
- ☐ konseptual jadvallardan foydalanish;
- ☐ mavzuga oid hikoya, rivoyat, ertaklardan foydalanish (darsdan chekinish, mavzuga jalb qilish maqsadida);

- ☐ mavzuga oid tayanch so‘zlarni izlab topish;
- ☐ tezis va misollarni bir mavzuda bir-biri bilan bog‘lash;
- ☐ mavzuga oid rolli o‘yinlar tashkil qilish;
- ☐ holatlarga hayotiy misollar keltirish;
- ☐ matn mazmuniga oid farazlarni izlab topish;
- ☐ mavzu yuzasidan savollar kartotekasini tuzish va undan foydalanish;
- ☐ o‘qish va bahs-munozara jarayonida farazlarni solishtirish;
- ☐ ijodiy mashqlar izlab topish va ulardan foydalanish.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas’uliyatli munosabatini rivojlantirish ayrim pedagogik texnologiyalarning asosiy g‘oyasini tashkillab, ularning natijaviyligini ta’minlovchi omili sifatida qabul qilinadi. Bular:

- ☐ o‘yinli texnologiyalar;
- ☐ muammoli ta’lim texnologiyasi, izlanishga asoslangan, loyihaviy, ijodiy, mahsuldor – bunda ta’lim oluvchidan vaziyatdan chiqib ketish uchun mustaqil izlanish talab qilinadi;
- ☐ interfaol texnologiyalar.

O‘yin mehnat va o‘qish bilan bir qatorda inson faoliyatining asosiy turlaridan biridir. O‘yin ijtimoiy tajribani qayta yaratish va o‘zlashtirishga qaratilgan faoliyat turi bo‘lib, unda insonda o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari rivojlanadi.

O‘yin shunday faoliyatga, uning natijasigina emas, balki jarayonining o‘zi ham insonga zavq bag‘ishlaydi. O‘yin faoliyati ijod uchun imkon beradi, his-tuyg‘ularni kuchaytiradi.

Didaktik o‘yin oddiy o‘yindan farqli o‘laroq muhim xususiyatga ega. Bu didaktik o‘yinining aniq maqsadi va shunga mos bilishga yo‘naltirilgan pedagogik natijalarga egaligi.

O‘yinli texnologiyalarning maqsadlari.

Didaktik: dunyoqarashni kengaytirish, bilish faoliyati; bilimlarni amaliyotda qo‘llash; ma‘lum ko‘nikma va malakalarni shakllantirish.

Tarbiyaviy: o‘quvchida mustaqillikni, irodani tarbiyalash; ma‘lum munosabat, axloqiy, estetik yo‘nalishlarni shakllantirish, hamkorlik, jamoa bilan birlashish, muloqotga kirishuvchanlikni tarbiyalash.

Rivojlantiruvchi: diqqat, xotira, nutq, tafakkur, taqqoslash ko‘nikmalari, empatiya, refleksiya, optimal yechimlarini izlab topish ko‘nikmalarini, o‘quv faoliyatiga nisbatan motivatsiyani rivojlantirish.

Ijtimoiylashtiruvchi: o‘quvchilar ongiga jamiyat normalari, qadriyatlarini singdirish, muhitga moslashish, o‘z-o‘zini boshqarish, muloqotga o‘rgatish, mas‘uliyatli munosabat, psixoterapiya.

Mashg‘ulot jarayonida o‘yin shakli o‘yin usullari va vaziyatlari orqali tashkillanadi. Ular ta‘lim oluvchilarni o‘quv jarayoniga undovchi vosita vazifasini bajaradilar. Bunda ta‘limiy maqsad o‘yin masalasi sifatida qo‘yiladi; o‘quv faoliyati o‘yin qoidalariga bo‘ysunadi; o‘quv material o‘yin vositasi sifatida qo‘llaniladi; bellashuv elementi olib kiriladi; didaktik masalani yechilishi o‘yin natijasi bilan bog‘lanadi.

O‘yinlar qoidasi «qat’iy» yoki «qat’iy bo‘lmagan», oldindan qabul qilingan yoki o‘yin davomida tuziladigan bo‘lishi mumkin.

Shakllari bo‘yicha o‘yinlarni quyidagi turlarga ajratish mumkin: bayramga asoslangan o‘yin; folklorga asoslangan o‘yin; teatr o‘yinlari; o‘yinli mashqlar; o‘yin-anketalar, testlar, savolliklar; intermediyalar; bellashuv; syurpriz; karnaval; auksion va boshqalar.

O‘yin tuzilishi quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Maqsad qo‘yish.
2. Rejalashtirish.
3. Maqsadni amalga oshirish.
4. Natijalar tahlili.

Rolli o‘yin o‘quvchiga u oldin o‘z tajribasida tushmagan vaziyatda, boshqa odam o‘rnida bo‘lib ko‘rishga ham sharoit yaratadi. Bunda u yangi ijtimoiy munosabatlarga kirishadi va ularni his etib ko‘radi.

Pedagogik o‘yinlar didaktik maqsadi, tashkiliy strukturasi, turli yoshdagi o‘quvchilarga mos kelishi, mazmuni bo‘yicha bir-biridan farqlanadilar.

Biznes-o‘yin (ishbilarmonlik o‘yinlari).

Bu ishlab chiqarishda uchraydigan turli holatlarda imitatsiyalangan vaziyatlar yuzasidan o‘quvchilarni qarorlar qabul qilishiga asoslangan usuldir. Biznes-o‘yin kompleks masalani yechishga qaratilgan bo‘lib, yangi materialni o‘zlashtirish, o‘tilgan mavzuni mustahkamlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o‘quv ko‘nikmalarini shakllab, o‘quv materialini har tomonlama ko‘rib chiqishga imkon beradi.

O‘quv jarayonida biznes-o‘yinlarning har xil turlari ishlatiladi: imitatsiyaga asoslangan, operatsion (ma‘lum operatsiyalar (harakatlar)ni avtomatlashtirishga qaratilgan), rolli o‘yin, biznes-teatr va h.k.

Imitatsiyaga asoslangan o‘yinlar. Mashg‘ulotda biror-bir korxona, muassasa faoliyati imitatsiya qilinadi. Imitatsion o‘yin ssenariysi voqea syujetidan tashqari imitatsiya qilinayotgan jarayon va ob‘ektlarni ta‘rifini ham o‘z ichiga oladi.

Operatsion o‘yinlar maxsus operatsiyalarni bajarish malakalarini oshiradi. Ushbu o‘yin sharoitlari real sharoitga maksimal yaqinlashtirilgan bo‘ladi.

Rollar ijro etish. Bu o‘yinlarda konkret shaxsning xatti-harakati, taktikasi, vazifani bajarishi ko‘rsatiladi va ustida ish olib boriladi.

Biznes-teatr. Berilgan vaziyatda insonni o‘zini qanday tutishi o‘yin orqali ifodalanadi.

Yuqorida keltirilgan metodlar sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirishdan kutiladigan namunaviy mazmun kelib chiqadi. Ishlab chiqilgan mana shu mazmunning tuzilishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari hisobga olinishi bilan xarakterlanadi. Jumladan, masalan, u yoki bu ijtimoiy harakat normalarini o‘zlashtirish o‘quvchida mavjud tayyorgarlik, tajriba, ko‘nikmalar bilan belgilanadi.

Shu o‘rinda o‘yinli texnologiyalarning ba‘zi konseptual asoslarini keltirib o‘tish joiz. O‘yinli texnologiyalarning psixologik mexanizmi shaxsning o‘z-o‘zini namoyish qilish, jamoada o‘z o‘rnini egallash, o‘z-o‘zini boshqarishga bo‘lgan ehtiyojiga asoslanadi.

O‘yinga kirishish inson yoshi bilan bog‘liq emas, lekin bunga yosh xususiyatlari ta‘sir ko‘rsatadi.

Demak, o‘yin texnologiyalarining shakllari turlichadir. Biroq, ularning barchasi o‘z mazmuniga ko‘ra yagona maqsad sari yo‘naltiriladi. Ya‘ni, ular o‘quvchilarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish, kengaytirish, egallangan nazariy bilimlaridan amaliyotda mustaqil va samarali foydalana olish ko‘nikmalarini hosil qilish, ularni ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni uyushtirishga tayyorlash, ijtimoiy faollikni oshirish, yetuk axloqiy sifatlarni tarkib toptirish, teran va sog‘lom fikr, keng dunyoqarash egasi bo‘lgan komil shaxsni kamol toptirishga xizmat qiladi.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonni tashkil etishda o‘yin faoliyati orqali quyidagi vazifalarni amalga oshirishi mumkin:

1. O‘yin orqali o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan qiziqishi oshadi.
2. O‘quvchining o‘z iqtidorini va o‘zligini namoyon etishga imkon yaratiladi, o‘zini erkin his qiladi.

3. O‘quvchining har qanday faoliyatdagi qiyinchiliklarini yengish va har qanday mo‘ljalni to‘g‘ri olish ko‘nikmasini hosil qilishga yordam beradi.

4. O‘quvchilarning darsga nisbatan e‘tibori va mas‘uliyatli munosabati kuchayadi, o‘quv faoliyatida ham o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholay oladi.

Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga nisbatan mas‘uliyatli munosabatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonni tashkil etishda muammoli ta‘lim ham ahamiyatga egadir. Bunda aqliy hujum va munozarali darslar muammoli ta‘lim texnologiyalariga misol bo‘ladi.

Muammoli ta‘lim texnologiyasida o‘qituvchi rahbarligida muammoli vaziyat vujudga keltiriladi va bu muammo o‘quvchilarning faol mustaqil faoliyati natijasida nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarini ijodiy o‘zlashtirish va aqliy, ijtimoiy faoliyatini rivojlantirishga imkon beradigan ta‘lim jarayonini tashkil etish nazarda tutiladi.

O‘quv fanida muammoli ta‘limning muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun avvalo o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ta‘lim jarayonini o‘yin va mehnat faoliyati bilan uyg‘unlashtirishda o‘qituvchi tomonidan muammoli metodlardan samarali foydalanish, muammoli savollar zanjirini tuzish kabi ko‘pgina ishlarni amalga oshirish muhim hisoblanadi. Ma‘lumki, muammoli metodlar muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi va o‘quvchilarning faol faoliyatini taqozo etadi. Muammoli vaziyatlarning ikki turi, ya‘ni: psixologik va pedagogik muammoli vaziyatlar yo‘nalishida bo‘lib, psixologik muammoli vaziyatlar – o‘quvchilarning ma‘naviy faoliyatiga va o‘quv jarayonining barcha bosqichlarida: yangi mavzu bayoni, mustahkamlash, bilimlarni nazorat qilishda foydalanish mumkin.

Psixologik va pedagogik tadqiqotlarda shu narsa aniqlanganki, ahloqiy tushunchalarni o‘zlashtirish juda murakkab jarayon bo‘lib, unga maxsus rahbarlik qilishi talab etiladi. Bu ishlarni amalga oshirish uchun quyidagilarga amal qilish kerak, e‘tibor berish kerak.

Ishontirish tarbiya metodi sifatida: O‘quvchilar ahloqini, dunyoqarashini shakllantirishda ishontirish asosiy metodlardan biri hisoblanadi. Ishontirish orqali o‘qituvchi o‘quvchilarda har tomonlama kompleks tarbiyani amalga oshiradi.

Ijobiy shaxsiy namuna tarbiya metodi sifatida. O‘quvchining rivojlanishida turli ta’sirlar, o‘quv jarayoni va boshqa vositalardan tashqari tarbiyaning shaxsiy namunasi katta ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari balog‘at yoshiga yetib, mustaqil hayotni boshlagunlariga qadar ko‘pchilik sharoitlarda bilish, o‘rganish jarayonida asosan o‘qituvchiga, ota-ona, qo‘ni-qo‘shni, sevimli qahramonlariga taqlid qilishadi.

Mashq tarbiya metodi sifatida – yaxshi, ijobiy odatlarga o‘rgatishda ahloqiy ko‘nikmalarni hosil qilishda mashq metodining ahamiyati katta. Bunda o‘quvchi ma‘lum bir faoliyat bo‘yicha biron-bir vaziyatda ayrim harakatlarni takroran bajaradi. Mashq harakatlarini takrorlash bo‘lib, ahloqiy ko‘nikma, malaka va odat hosil qilish maqsadida o‘quvchilarning maxsus uyushtirgan faoliyatida foydalaniladi.

Rag‘batlantirish va jazolash tarbiya metodi sifatida. Mas‘uliyatli munosabatni rivojlantirishning klassik metodlaridan biri rag‘batlantirish va jazolash metodi hisoblanadi.

Tarbiyadagi rag‘batlantirish va jazolash metodi o‘quvchilardagi ijobiy xislatlarini rivojlantirishdagi ularning ijobiy fazilatlarini takomillashtirishda vosita bo‘lmog‘i lozim. Rag‘batlantirishning yozma, og‘zaki yoki imo-ishoraviy shakllari qo‘llaniladi. Imo-ishoralar bilan boshni qimirlatib, tabassum va yuz-qo‘l harakatlari bilan ma‘qullash, «barakalla», «ko‘p yasha», «rahmat», va hakovolar. Rag‘batlantirishning ya‘na bir turi mukofotlashdilar.

Tarbiya jarayonida jazolash ham katta ahamiyatga ega. Maktabda jazo choralari o‘qituvchilar va maktab ma‘muriyatining og‘zaki tanbehi, sinf o‘quvchilarining o‘rtasida ogohlantirish, uy vazifasini bajartirish uchun darsdan keyin olib qolish choralari ko‘riladi.

O‘qituvchining shaxsiy-namunasi o‘quvchilar shaxsini tarkib toptirishda muhim ahamiyatga ega.

Ma‘qullash va qoralash, rag‘batlantirish hamda jazolash o‘quvchining hulq-atvorini boshqarish va tuzatishning haqiqiy vositasidir. Ma‘qullash, rag‘batlantirish hatti-harakatlarning to‘g‘ri motivlari va shakllarini mustahkamlash vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Qoralash, jazolash hatti-harakatlardagi salbiy qo‘zg‘alishlarni hamda noto‘g‘ri formalarni tormozlab turish vositasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Incheon declaration/Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea). – P.6.

2. Педагогика энциклопедия. I жилд / тузувчилар: жамоа. // Тошкент. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015. – 320 б.

3. Козлов И.Ф. Педагогический опыт А.С. Макаренко: книга для учителя. – М., 1987. – 158 с.

4. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni

5. Ibragimova Sh.O. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mas’uliyatli munosabatni rivojlantirishning o‘ziga xos pedagogik-psixologik xususiyatlari // Xalq ta’limi. – Toshkent, 2022. – 6-son. – B. 116-120 (13.00.00; № 17)

6. Ibragimova Sh.O. Sinergetik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mas’uliyatli munosabatni rivojlantirish yo‘llari // Fan, ta’lim va amaliyot integratsiyasi. – Toshkent, 2022. – 10-son. – B. 74-79.